

УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПОГРАНИЧЧЯ

ЕТНОПОЛІТИЧНІ, МОВНІ ТА РЕЛІГІЙНІ
КРИТЕРІЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ
НАСЕЛЕННЯ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

**УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ
ПОГРАНИЧЧЯ: ЕТНОПОЛІТИЧНІ,
МОВНІ ТА РЕЛІГІЙНІ КРИТЕРІЇ
САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ**

Монографія

ЛЬВІВ 2020

УДК [94(439:477)-192.2:323.15:304.2]”19/20”
У 26

Угорсько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення: монографія / [від. ред. І. Патер; упоряд.: О. Муравський, М. Романюк]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. 348 с.

У колективній монографії проаналізовано етнополітичні та соціокультурні проблеми на угорсько-українському пограниччі в історичній ретроспективі. Розглянуто специфіку формування сучасного українсько-угорського кордону, досліджено процес його творення в історичній та суспільній пам'яті місцевого населення. Всебічно розкрито рецепції кордону в повсякденних практиках мешканців прикордонних територій, розглянуто мовні, етнографічні й релігійні критерії самоідентифікації місцевого населення, а також проаналізовано динаміку міжнаціональних відносин на сучасному угорсько-українському прикордонні.

Для істориків, політологів, мовознавців та всіх, хто цікавиться новітньою історією України.

The Hungarian-Ukrainian Borderlands: Ethnopolitical, Linguistic, and Religious Criteria of Self-identification of the People: a Monograph / [resp. ed. Ivan Pater; Comps.: Oleh Muravskiy, Mykhailo Romaniuk]; NAS of Ukraine, I. Kryp'iakevych Institute of Ukrainian Studies. Lviv, 2020. 348 p.

The collective monograph deals with the ethnopolitical and sociocultural issues on the Hungarian-Ukrainian borderlands in historical retrospect. The features of the formation of the modern Ukrainian-Hungarian border are considered, as well as the process of its creation in the historical and social memory of the local population. The research comprehensively reveals the reception of the border in daily practices of the residents, investigates the linguistic, ethnographic, and religious criteria of self-identification of the local population, analyzes the dynamics of international relations on the modern Hungarian-Ukrainian border.

For historians, political scientists, linguists, and everyone interested in the contemporary history of Ukraine.

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор Степан Качараба
доктор історичних наук, професор Орест Красівський
доктор історичних наук, доцент Роман Чмелик

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 10 від 24 грудня 2020 р.)

*НДР виконана в межах Цільової програми наукових досліджень НАН України
«Соціокультурний простір України у формуванні національної стратегії: територіальні
ідентичності, ідентифікаційні символи, ментальні практики»*

ЗМІСТ

Угорсько-українське пограниччя: міжкультурний діалог та етнополітичні проблеми (замість передмови)	5
--	---

РОЗДІЛ I. УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН: ФОРМУВАННЯ, ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Угорсько-український державний кордон: історія і сучасний стан (<i>Юрій Тишкун</i>)	9
Берегове на українсько-угорському пограниччі: міфи та історія (<i>Леонтій Войтович</i>)	21
Користування часовими поясами як вияв фантомної межі у свідомості мешканців Закарпатського пограниччя (<i>Степан Черничко, Чілла Фединець</i>)	56

РОЗДІЛ II. УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПОГРАНИЧЧЯ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Похід угорського короля Людовика I Анжуйського на Русь 1352 року: дискусійні моменти (<i>Ілля Паршин</i>)	73
Угорська шляхта північно-східних комітатів на роздоріжжі релігійної конверсії ранньомодерної доби (<i>Оксана Ферков</i>)	80
Союз визволення України та закарпатські українці (1914–1918) (<i>Іван Патер, Ірина Каранда</i>)	91
Обставини формування закарпатської угорської спільноти після Першої світової війни (<i>Імре Сакал</i>)	106
Війна за спадщину святого Іштвана: збройний конфлікт у Карпатській Україні в середині березня 1939 року (<i>Олександр Пагіря</i>)	118
Масові етнічні репресії на Закарпатті в період становлення радянської влади (1944–1946) (<i>Єлизавета Молнар Д.</i>)	154

РОЗДІЛ III. ЕТНОГРАФІЧНІ ТА МОВНІ ІНДИКАТОРИ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ

З історії вивчення слов'янського впливу на угорські говори Закарпаття (<i>Вільмош Газдаг, Наталія Лібак</i>)	167
Українська мова Закарпаття: система дієслова (друга половина XVIII – початок XIX століття) (<i>Ольга Заневич</i>)	178
«Угроруські» народні пісні XIX століття як джерело вивчення традиційних символів українців (<i>Оксана Сімович</i>)	187

Українсько-угорські взаємозв'язки і взаємовпливи на прикладі традиційного народного вбрання долинян Закарпаття кінця XIX – першої половини XX століття (<i>Василь Коцан</i>)	209
Закарпаття у працях угорських дослідників (кінець XIX – перша половина XX століття): історія, етнографія, мова (<i>Єлизавета Барань, Адальберт Барань</i>)	221
РОЗДІЛ IV. СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ, КУЛЬТУРНІ Й ОСВІТНІ ПРОБЛЕМИ ПОГРАНИЧЧЯ	
Ідеї сепаратизму серед угорців Закарпаття: міфи та реальність (<i>Олег Муравський, Богдан Гудь</i>)	235
Міжнародно-правова база транскордонної співпраці України й Угорщини (<i>Єва Кіш</i>)	242
Статус української, угорської та інших мов на території сучасного Закарпаття: порівняльний аналіз (<i>Аніко Бергсасі, Чілла Фединець, Степан Черничко</i>)	254
Викладання угорської мови як (другої) іноземної в загальноосвітніх навчальних закладах Закарпаття (<i>Аніко Бергсасі, Аніта Марку, Аніко Чурман-Пушкаш</i>)	268
До питання «націоналізації» образів угорських історичних героїв в українській народній прозі Закарпаття (<i>Леся Мушкетик</i>)	277
Роман і закарпатська угорська література після розпаду СРСР (<i>Василь Чордаш</i>)	289
Дві версії постмодерного роману: «Небесна гармонія» Петера Естерхазі та «Коханці юстиції» Юрія Андруховича (<i>Тарас Пастух</i>)	298
Зміна назв закарпатських населених пунктів із компактним проживанням угорців: спроби та результати відновлення історичних угорських найменувань у 1989–2000 роках (<i>Олександр Добош</i>)	319
Конфесійні уподобання населення Закарпаття (1960-ті – перша половина 1980-х років) (<i>Роман Пуйда</i>)	338

СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ, УГОРСЬКОЇ ТА ІНШИХ МОВ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОГО ЗАКАРПАТТЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Мовна політика. Політика – це свідомо спланована діяльність держави, партії чи організації для досягнення певних суспільних, економічних, культурних чи інших цілей. Державна політика виявляється у всіх сферах життя сучасного суспільства – впливає на економіку, культуру, міграцію населення, зайнятість, освіту тощо. Відповідно до цього розрізняють різні її види: суспільну, економічну, культурну, освітню, демографічну тощо.

Кожна держава повинна визначитися з мовою державного управління, соціальних установ, охорони здоров'я, знаків дорожнього руху тощо. Оскільки держава має вирішити, у якій сфері урядування яка мова використовуватиметься, вона, по суті, не може залишитися нейтральною щодо мов. Держава не може в ім'я етнокультурного нейтралітету не використовувати жодної¹. Так, її нейтралітет у сфері мовної політики не просто неможливий, а й небажаний². Тому держави проводять певну політику і щодо мов, які використовуються на їхній території. Це і є мовною політикою. Тобто мовна політика – це цілеспрямована діяльність держави чи іншої інституції або установи, що здійснює (зокрема і) політичну діяльність із метою впливу на мовну ситуацію. Мовна ситуація – сукупність тих демографічних (скільки мовців має певна мова), суспільних (який соціальний статус мають носії певної мови), правових (чи мають мовці право використовувати мову), економічних (чи має економічні переваги використання певної мови), освітніх (чи використовується мова на різних освітніх рівнях) чинників, які разом визначають сучасне та майбутнє мов, що використовуються в конкретному суспільстві. Їх ще називають чинниками мовної екології³.

Бернард Сполскі (Bernard Spolsky) трактує мовну політику як «значні та очевидні зусилля однієї особи чи якоїсь групи ..., спрямовані на зміну [мовної] практики чи переконань учасників»⁴. Так, мовна політика – це та діяльність держави (чи іншої установи, організації), якою вона з метою збереження чи зміни мовної ситуації впливає на якийсь із названих (або на всі разом) чинники мовної ситуації. Саме мовна політика (і тісно пов'язане з нею мовне планування) визначає, наприклад, які мови використовуються в обов'язковому порядку чи на вибір у початковій, середній або вищій освіті, у яких сферах життя можливе або обов'язкове (чи, можливо, заборонене) використання певних мов.

¹ Kymlicka W., Krizsán A. Az állam etnokulturális semlegessége nemcsak megvalósíthatatlan, de nem is kívánatos. *Fundamentum*. 1997. № 2. P. 44.

² Ibid.

³ Haugen E. *The Ecology of Language*. Stanford: Stanford University Press, 1972. P. 325.

⁴ Spolsky B. *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004. P. 4.

Мовна політика відіграє значну роль саме в таких країнах і регіонах, де побутують кілька мов. На таких територіях вона може толерувати (ставитися терпимо), підтримувати чи забороняти використання окремих мов, і це значно впливатиме на їхнє становище та навіть на майбутнє.

Мовна політика і статус мов. Мовна політика визначає й те, яка мова яким правовим статусом володіє⁵. мова може бути: *державною* (офіційна певної держави, що застосовується на всій її території як мова законодавства, державного й офіційного діловодства, публічної діяльності); або *офіційною* (використання якої в офіційно-діловій сфері дозволене чи передбачене законодавством; державна мова априорі має статус офіційної, але не кожна офіційна є державною); *мовою меншини* (таких громадян певної держави, які демографічно та/або політично, та/або соціологічно становлять меншість від загальної чисельності населення країни; теоретично вона може бути державною або офіційною); трапляються випадки, коли певні мови (чи її різновиди) з міркувань мовної політики *навіть не визнають самостійними*, а розглядають їх усього лише як діалекти іншої⁶.

Поняття *державна мова*, *офіційна мова* і *мова меншини* не мають загальноприйнятого визначення у міжнародному праві. У Центральній та Східній Європі зазвичай державною визнають мову більшості населення конкретної країни, у якій вона виконує і функцію офіційної⁷. До проблематики мовної політики належить й те, скільки державних або офіційних мов використовується на території окремої держави чи регіону⁸.

Поле дослідження – Закарпаття. Адміністративно-територіальне утворення, відоме сьогодні під назвою Закарпаття, межує з чотирма країнами Євросоюзу і входить до складу держави Україна. Край лежить на межі західної та східної християнських цивілізацій, тут взаємоперекриваються різні мовні та культурні кордони, роздільна лінія яких пролягає уздовж Карпатського хребта. Закарпаття в ході історії опинилося у складі різних держав (табл.)⁹.

⁵ Мацюк Г. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. С. 23.

⁶ Берегсасі А., Газдаг В., Черничко С. Методика досліджень у сфері мовної політики. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія*. Вінниця, 2020. Вип. 30. С. 20–32. DOI: <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2020-30-20-32>

⁷ Szarka L. Die Mutterschparce der Minderheiten in Ostmitteleuropa als gefährdete Sprache. *Die Sprache und die kleinen Nationen Ostmitteleuropas* / ed. F. Glatz. Budapest: Europa Institut, 2003. P. 101–117.

⁸ Barbour S. National Language and Official Language. *Sociolinguistics* / eds.: U. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier, P. Trudgill. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2004. P. 291–294.

⁹ Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура / ред. М. Вегеш, Ч. Фединець. Ужгород: «Ліра», 2010; Закарпаття в етнополітичному вимірі / гол. ред. Ю. Левенець; ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2008.

Таблиця 1

Державно-адміністративні показники сучасної території Закарпаття

Державна належність	Період	Назва регіону	Статус регіону
Австро-Угорська монархія	1867–1918	Унг, Берег, Угоча, Марамарош комітати	Не має окремого адміністративного статусу
Угорська Народна Республіка	1918–1919	Руська Країна	Має статус автономії
Угорська Радянська Республіка	1919	Руська Країна	Має статус автономії
Перша Чехословацька Республіка	1919–1938	Підкарпатська Русь	Теоретично має автономний статус
Друга Чехословацька Республіка	1938–1939	Підкарпатська Русь	Має статус автономії
Карпатська Україна	15.03.1939	Карпатська Україна	Незалежна держава
Угорське Королівство	1939–1944	Підкарпатська територія	Тимчасовий період адміністративного управління (особовий статус)
Закарпатська Україна	1944–1945	Закарпатська Україна	Псевдо-державний період
СРСР	1946–1991	Закарпатська область	Область у складі УРСР
Україна	від 1991 р.	Закарпатська область	Область у складі України

На території сучасної Закарпатської обл. поряд проживають представники різних етносів і мов¹⁰. За Фредріком Бартом (Fredrik Barth), суспільства з меншинами в більшості випадків виникали унаслідок зовнішніх історичних подій, культурні відмінності не походили з місцевого організаційного контексту, швидше, заздалегідь установлений культурний контраст поєднувався із наперед сформованою соціальною системою¹¹. Етнічні межі представляють позитивну організацію соціальних відносин навколо диференційованих та доповнювальних цінностей¹².

¹⁰ Changing Ethnic Patterns of the Carpatho-Pannonian Area / eds.: K. Kocsis, P. Tátrai. Budapest: HAS RCAES Geographical Institute, 2015.

¹¹ Barth F. Introduction. *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference* / ed. F. Barth. Boston, 1969. P. 30.

¹² Ibid. P. 36.

Мовне законодавство на території сучасного Закарпаття до незалежності України. В Угорському королівстві, що входило до складу дуалістичної Австро-Угорщини, статус національностей і мов регулював Закон «Про рівноправність національностей» № XLIV від 1868 р., згідно з яким мовою парламенту й головних установ визначена угорська, однак закони також потрібно видавати і мовами інших національностей. Наприклад, названий документ також був опублікований, окрім угорської, зокрема й руською (українською). У містах та селах мовою діловодства була найбільш поширена. Закон був ліберальним щодо надання громадянам рівних прав, незалежно від етнічної чи мовної належності. Він також надавав необмежене право користування рідною мовою з місцевими органами влади, у судочинстві, церкві¹³.

Угорська влада доби дуалістичної монархії, дотримуючись поширеної в тогочасній Європі практики¹⁴, не визнавала ідиш окремою мовою, попри те, що вона була рідною для значної частини єврейської громади регіону. Тому під час переписів населення не реєструвалася кількість осіб, які нею розмовляють, тож євреї у статистичних даних зафіксовані лише за віросповіданням як ізраїльтяни, а їх рідна мова – німецька¹⁵. Під час проведених за дуалістичної монархії переписів населення в Угорщині мову циган офіційно не визнавали як і ідиш, а тому під час збору даних – за винятком перепису 1890 р. – вони потрапляли до категорії «інші»¹⁶.

У ХІХ ст. угорська державна мовна політика особливо не перешкоджала розвитку руської мови. Однак на рубежі ХІХ–ХХ ст. мадяризаторські заходи поступово витісняли використання мови слов'янського населення в освіті. Замість підтримки освіти рідною мовою намагалися розширити угорськомовну, оскільки культурну гомогенізацію вважали сучасним дієвим методом керування державою та неодмінною передумовою суспільного підйому¹⁷. З усім тим українську (малоруську) мову угорська влада однозначно визнавала окремою, а не діалектом російської (великоруської); говірки, що побутували на території сучасного Закарпаття, не вважала окремою від української (малоруської).

Австро-Угорська монархія восени 1918 р. розпалася, а новоутворена Угорська Народна Республіка створила руську автономію під назвою Руська Країна. Народним законом № Х від 1918 р. надано руському народу повне право самоврядування в питаннях внутрішньої адміністрації, правосуддя, публічного шкільництва й навчання, народної культури, релігії та використання мови як у сфері законодавчої, так і виконавчої влад. Однак автономія через військово-політичні обставини не поширювалася на всю територію сучасного Закарпаття. Ускладнювало ситуацію

¹³ Nagy N. A hatalom nyelve – a nyelv hatalma. Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében. Budapest: Dialóg Campus, 2019. P. 172.

¹⁴ Kamusella T. The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. P. 49.

¹⁵ Берегсасі А., Черничко С. Гроші та (мовна) політика. Візуальна конструкція мовної політики на банкнотах на території сучасного Закарпаття. *Törökbálint: Termini Egyesület*, 2020. P. 98–100.

¹⁶ Fedinec Cs., Csernicskó I. The People of the «Five Hundred Villages»: Hungarians, Rusyns, Jews, and Roma in the Transcarpathian Region in Austria–Hungary. *Language Diversity in the Late Habsburg Empire* / eds.: M. Prokopovych, C. Bethke, T. Scheer. Leiden: Brill Academic Publishers, 2019. P. 160–195. DOI: https://doi.org/10.1163/9789004407978_010.

¹⁷ Romsics I. *Magyarország története a XX században*. Budapest: Osiris, 2010. P. 84.

і несприйняття частиною місцевого населення утворення «руської імперії»¹⁸. Короткотермінова Угорська Соціалістична Республіка в Конституції визнала, але дієво не підтримувала руської автономії.

У Чехословаччині правові відносини національних меншин регулював конституційний лист на основі Сен-Жерменського мирного договору 1919 р. Конституційний лист (Закон № 121 від 1920 р.) містив положення, що Підкарпатська Русь – «неподільна частина» країни, яка «набуде найширшої автономії, сумісної з цілісністю республіки», парламент (сойм) автономної адміністративно-територіальної одиниці має право ухвалювати власні рішення у мовній, освітній, релігійній справах та сфері місцевого самоврядування. Однак обіцянка на створення автономії для закарпатців не була здійснена до прийняття Прагою Конституційного закону про автономію Підкарпатської Русі № 328 від 22 листопада 1938 р. У законі вказано: «Мовні права, загарантовані меншинам у договорі між Великими Потугами, союзними і стоваришеними державами та Чехо-Словаччиною, підписаному в Сен-Жермені-ен-Лайе дня 10-го вересня 1919 р., залишаються без змін»¹⁹.

Мовні права регулював Закон «Про мови Чехословацької Республіки» № 122 від 1920 р., який був частиною конституційного листа. Згідно з § 1, державною та офіційною мовою республіки є «чехословацька мова». Щодо Підкарпатської Русі, то § 6 закону гласить, що до створення у майбутньому автономії в цьому регіоні також потрібно користуватися законом про мови, «беручи до уваги особливі мовні відносини цієї території». Виконавча постанова закону про мови 1926 р. встановлює, що в регіоні у всіх судах, установах можна подавати документи та заяви руською або малоруською. Крім чехословацької державної, цією мовою також треба було написати назви офіційних будівель та офіційні оголошення²⁰.

Закон про мови й інші постанови наділяли відносно широкими правами тих, хто говорив мовами меншин. Закон гарантував право вільного користування мовами, і не тільки в усній, а й у письмовій формі. Наприклад, у тих судових районах, у яких частка представників національної меншини сягала 20 %, адміністрування в установах передбачено і цією мовою. Ще ширші права користування мовами надавав закон на території тих міст і районних судів, де частка представників меншини сягала 50- або 75-відсоткової межі. Там, де частка меншин перевищувала 75 %, документи районних рад не потрібно було обов'язково видавати державною мовою, лише в тому разі, якщо хтось із депутатів вважав це необхідним²¹.

Право вільного користування мовами національних меншин належало не тільки приватним особам. Якщо місцезоташування фірм, підприємств, спільнот, релігійних громад було на території такого районного суду, де частка меншини сягала 20-відсоткової межі, то ці установи теж мали можливість вільно користуватися своїми мовами. Також суттєво й те, що держава не дозволяла, а зобов'язувала

¹⁸ Сакал І. Спроба створення русинської автономії в Угорщині у 1918–1919 рр. *Русин*. 2020. № 61. С. 119. DOI: <https://doi.org/10.17223/18572685/61/7>

¹⁹ Фединець Ч., Черничко С. Мовно-політичні устремління Чехословаччини (1918–1939 роки). *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура* / ред.: М. Вегеш, Ч. Фединець. Ужгород: «Ліра», 2010. С. 649.

²⁰ Там само. С. 650–651.

²¹ Черничко С., Фединець Ч. Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території сучасного Закарпаття у першій половині ХХ століття (до 1944 року). Ужгород: «Ліра», 2014. С. 76.

застосовувати мову меншини, якщо частка громадян, що її представляли, у цьому районі сягала визначеної відсоткової межі. На більшості території Закарпаття з'явилися двомовні (чехословацько-руські), у регіонах, де проживали угорці, – тримовні (чехословацько-русько-угорські) написи у громадських місцях, зокрема шкіл, товариств, крамниць, вулиць і площ тощо²².

Тобто на території сучасного Закарпаття в межах Чехословацької Республіки органи влади зробили можливим використання руської мови в офіційних сферах у краї з абсолютною руською більшістю, незважаючи на те, що автономія на практиці не реалізувалася. З мовно-політичного погляду мову більшості населення, а саме слов'ян, можна було використовувати як офіційну, практично на одному рівні з державною. При тому мову закарпатських слов'ян Прага вважала діалектом малоруської (української) і не надавала їй статусу окремої²³. А ось угорську в регіоні у державних установах вживали тільки в тих населених пунктах, де угорці становили більшість.

Чехословацька влада також надавала право на навчання рідною мовою. Відповідно до § 131 конституційного листа: «У містах і районах, де проживає значна частка чехословацьких громадян, для яких рідною є не чехословацька мова, для дітей таких чехословацьких громадян у межах загальних вимог стосовно освітнього процесу необхідно забезпечити можливість навчатися рідною мовою, при цьому вивчення чехословацької мови може бути обов'язковим». У § 5 законі про мови зафіксовано: «У школах, відкритих для національних меншин, навчання здійснюється їхньою мовою»²⁴.

11 жовтня 1938 р. сформувався автономний уряд Підкарпатської Русі (згодом – Карпатської України). «Розпорядження правительства Підкарпатської Русі з дня 25 листопада 1938 про державну мову» у § 1 свідчить, що «Державною мовою в країні Підкарпатської Русі є мова українська (малоруська)». «Розпорядження Міністерства культу, шкіл і народної освіти в Хусті з дня 25 листопада 1938 про мову (язик) навчання» у § 1 фіксує, що «кожний ученик має бути навчаний в своїй рідній мові, оскільки та мова вживається в дотичній громаді», тобто влада забезпечила право на навчання рідною для меншин, зокрема угорців²⁵.

За першим віденським арбітражем від 2 листопада 1938 р. та військовим втручанням середини березня 1939 р. історичне Закарпаття знову опинилося під владою Угорського королівства. Адміністративне управління краю здійснювалося на основі розпорядження прем'єр-міністра № 6.200 від 1939 р. Ця постанова ввела на Підкарпатській території офіційну двомовність. Згідно з п. 1 § 11 документа, у краї «офіційною мовою держави є угорська та угро-руська» (тобто руська)²⁶.

²² Черничко С., Фединець Ч. Наш місцевий Вавилон... С. 76–77.

²³ Черничко С., Фединець Ч. Резолюція Празької академії наук про народну мову Підкарпатської Русі (Закарпаття) і мовні полеміки (1919–1939 рр.). *Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини*: зб. наук. праць. Умань: Візаві, 2014. Вип. 5. С. 82–93.

²⁴ Товт М., Черничко С. Право на навчання рідною мовою. Центрально-європейська традиція і приклад Закарпаття. Ужгород: Аутдор-Шарк, 2018. С. 17–19.

²⁵ Там само. С. 20.

²⁶ Fedinec Cs., Csernicsekó I. Poznámky na margo jedného úradného vestníka: Kárpátaljai Közlöny – Подкарпатський Вїстник (1939–1944). *Dejiny*. 2015. № 1. Р. 80–96.

У розпорядженні № 6.200 від 1939 р. вказано, що закони публікуються на обох мовах. До державних установ можна звертатися також й угорською, і в таких випадках відповідь громадяни мали одержувати нею ж. У службових приміщеннях потрібно було використовувати двомовні надписи, довідкові таблиці. Назви населених пунктів та вулиць, площ також були двомовними. Офіційна двомовність розповсюджувалася і на юриспруденцію, суди та жандармерію – згідно з постановою військового відомства, у тих загонах, де кількість воїнів з угорською рідною мовою перевищувала 50 % особового складу. Однак мовою управління і далі залишалася угорська. Офіцери, які служили на Закарпатті, обов'язково мали вивчити мову більшості місцевого населення²⁷.

Постанова № 5.800 від 1939 р. регулювала використання руської мови в судочинстві: «У королівських судах різних інстанцій для розгляду подань та апеляцій необхідно залучити в достатній кількості осіб, що володіють руською мовою. Крім цього, адвокат або уповноважена особа, що прирівнюється до адвоката, у королівських районних судах та королівській прокуратурі, розташованих на Підкарпатській території, повернутій до Угорської Святої Корони, при розгляді справ першою або другою інстанцією, може користуватися, крім угорської, також руською мовою»²⁸.

Наказ прем'єр-міністра № 18.136 від 1939 р. передбачав, що працівники державних установ зобов'язані в усному спілкуванні використовувати руську, якщо громадянин до них нею звертається. Також необхідно приймати звернення, написані цією мовою, а всі офіційні бланки мають бути двомовними. Службовці мали складати іспити, на яких перевіряли знання руської²⁹. У наказі Міністерства у справах релігії та освіти № 133.200/ІХ. від 1939 р. вказано: «У школах з навчанням словацькою, угорською або німецькою мовою навчання, поряд з викладанням державної мови як обов'язкового предмету, навчання проводиться рідною мовою»³⁰.

Для практичного виконання постанов про двомовність в установах на Підкарпатській території від 29 липня 1939 р. почали видавати офіційну двомовну газету місцевої адміністрації з назвою «Kárpátaljai Közlöny / Подкарпатський Вїстник». У газеті двома мовами публікували постанови, офіційні документи Регентського комісаріату. При останньому створили окрему перекладацьку контору, яка за короткий час виготовила двомовний варіант усіх типових формулярів установ, бланків, ділових паперів. Також – двомовні офіційні та поштові штампи, розклади руху поїздів тощо. Для їхнього видання і друкування заснована друкарня в адміністративному центрі – Ужгороді³¹.

²⁷ Черничко С. Мовна політика в часи територіальної ревізії. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура* / ред.: М. Вереш, Ч. Фединець. Ужгород: «Ліра», 2010. С. 663.

²⁸ Fedinec Cs. Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok. Somorja; Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004. P. 544.

²⁹ Черничко С., Товт Е. Вивчення української мови як іноземної в Угорщині (на Закарпатті) у першій половині ХХ ст. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2014. № 9. С. 261–267.

³⁰ Товт М., Черничко С. Право на навчання рідною мовою... С. 21

³¹ Фединець Ч., Черничко С. Період Регентського комісаріату Підкарпатської території у дзеркалі місцевої нормотворчості. *Підкарпатська Русь в роки Другої світової війни: матеріали Міжнародної наукової конференції (Ужгород, 16–17 жовтня 2014 р.)* / ред.: В. Фенич, І. Шніцер. Ужгород: Аутдор-Шарк, 2015. С. 137–150.

З геополітичних міркувань Угорщина наголошувала на окремості руської мови і від російської, і від української. У праці «Українське питання на Підкарпатті» регентського комісара Підкарпатській території Міклоша Козми (Miklós Kozma) читаємо: «Не в інтересах Угорщини вести політику сумнівів, тому карпатський рутенський народ, який внаслідок історичних, географічних та релігійних обставин сформувався як самостійний, ми не бажаємо розвивати ні у великоруському, ні в українському напрямі, оскільки обидва напрями політично ведуть за кордон. Географічні дані, економічні інтереси, а також та обставина, що серед північних слов'янських народів поруч із польським рутенський народ є тим, який завдяки католицизму став повністю західно орієнтованим і бажає зберегти свою народну та релігійну ідентичність, – усе це вказує на те, що цей народ повинен шукати своє майбутнє та щастя на південь від Карпат»³².

З жовтня 1944 р. на підконтрольній території радянських військ сформувалося напівдержавне утворення під назвою Закарпатська Україна, яка не оголосила державну мову, але на території краю російську та українську використовували як офіційні. Документи видавали і дво-, й одномовні: російською чи українською³³.

Привілейоване становище російської мови в Радянському Союзі, який був федеративною державою, означало не те, що в публічному просторі могла з'являтися тільки ця мова, а *де-юре* всі нації і мови мали однаковий статус, були рівноправними. Проте центральна влада створила в союзних республіках умови, унаслідок яких російська мова з політичних, економічних, ідеологічних та військових причин здобула винятковий привілейований статус. Централізована ідеологія передбачала, що «в процесі будівництва комунізму усі радянські нації і національності об'єднуються в одну історичну категорію – радянський народ, головним засобом спілкування якого є російська мова»³⁴.

Мови національностей, що дали назви республікам Союзу, використовувалися в освіті, діловодстві, пресі, роботі республіканських органів влади, були присутні на ідеологічних написах у публічних місцях, лозунгах, плакатах, навіть на певних офіційних документах (наприклад, паспортах, шкільних атестатах), бланках, державних гербах, а також паперових банкнотах³⁵. Отож українська мова в Українській РСР практично мала статус офіційної. Угорська вживалася в освіті, культурі, засобах масової інформації.

Статус мов у незалежній Україні. В Україні мовне питання чи не найбільш заполітизоване. На це неодноразово звертали увагу як дослідники³⁶, так і експерти

³² Kozma M. A visszacsatolt Kárpátalja. Napló / ed. L. Brenzovics. Ungvár, 2009. P. 248–249.

³³ Botlik J. Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. II. Nyíregyháza, 2005. P. 270–275.

³⁴ Исаев М. Социолінгвістическіе проблемы языков народов СССР (вопросы языкового планирования и языкового строительства). Москва: Высшая школа, 1982. С. 162.

³⁵ Beregszászi A., Csernicskó I. Different states, same practices: visual construction of language policy on banknotes in the territory of present-day Transcarpathia. *Language Policy*. 2019. № 2. P. 269–293. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10993-018-9485-3>

³⁶ Наприклад: Shumlianskyi S. Conflicting abstractions: language groups in language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of Language*. 2010. P. 135–161; Stepanenko V. Identities and Language Politics in Ukraine: The Challenges of Nation-State Building. *Nation-Building Ethnicity and Language Politics in transition countries* / eds.: F. Daftary, F. Grin. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative – Open Society Institute, 2003. P. 109–135; Kulyk V. What is Russian in Ukraine? Popular Beliefs Regarding the Social Roles of the Language. *The Russian*

міжнародних організацій³⁷. Наголошує на цьому факті Венеційська комісія «За демократію через право» у висновку про Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». У п. 18 цього висновку зазначено: «Вживання мов в Україні вже тривалий час є надзвичайно чутливим питанням, воно неодноразово ставало головною темою різних виборчих кампаній, і по сьогодні це питання є предметом дискусій – а іноді викликає й напругу – в українському суспільстві, а також у материнських державах окремих нацменшин України»³⁸. Складна мовна ситуація – це однозначно наслідок історичних подій.

Після розпаду Радянського Союзу розбудову української нації значно полегшив федеративний устрій імперії: Українська Радянська Соціалістична Республіка володіла (відносно) точно зафіксованими внутрішніми й зовнішніми адміністративними межами; мала власний уряд у Києві, де діяли парламент і міністерства; мала власну Конституцію та правову систему, кодифіковану в законах; діяли адміністративні органи, у яких працювали кваліфіковані чиновники; державне управління – поряд із російською – частково функціювало й українською мовою; Україна була членом Організації об'єднаних націй (ООН).

З другого боку, поряд із шоком, спричиненим глибокою економічною кризою та політичними й суспільними перетвореннями, формування модерної української нації ускладнила значна російська громада, яка одного дня перетворилася в соціологічному розумінні на національну меншину в незалежній Україні³⁹. Тобто та, що раніше в Радянській імперії мовно й культурно належала до привілейованої групи, *де-юре* опинилася у підпорядкованому статусі. Однак *де-факто* ці сприятливі економічні, політичні та культурні позиції їй частково вдалося зберегти і після зміни державності.

Language Outside the Nation / ed. Ryazanova-Clarce L. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014. P. 117–140; Pavlenko A. Multilingualism in Post-Soviet Countries: Language Revival, Language Removal, and Sociolinguistic Theory. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 2008. № 3–4. P. 275–314; Шевченко Л. Конституційна норма в суспільній дискусії щодо мовних прав в Україні. *Мовознавство*. 2013. № 5. С. 37–41; Csernicskó I. Language Policy in Ukraine: The Burdens of the Past and the Possibilities of the Future. *Future Research Directions for Applied Linguistics* / eds.: S. E. Pfenninger, J. Navracsecs. Bristol; Buffalo; Toronto: Multilingual Matters, 2017. P. 120–148; Snyder T. *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. New York: Tim Dugan Books, 2018. 359 p.

³⁷ Наприклад: Assessment and Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities on the Draft Law «On Languages in Ukraine» (No. 1015-3). The Hague, 20 December 2010. URL: <https://portal.rada.gov.ua/en/news/page/news/News/News/37052.html> (дата звернення: 05.12.2020); Opinion on the Draft Law on Languages in Ukraine. Adopted by the Venice Commission at its 86th Plenary Session (Venice, 25–26 March 2011). URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)008-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)008-e) (дата звернення: 05.12.2020); Ukraine: UN Special Rapporteur urges stronger minority rights guarantees to defuse tensions. Geneva, 16 April 2014. URL: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=14520> (дата звернення: 05.12.2020).

³⁸ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Ukraine. Opinion on the Law on Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language. CDL-AD(2019)032. Opinion No. 960/2019. Strasbourg, 9 December 2019. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)032-e). Надалі – Opinion 2019 (дата звернення: 05.12.2020).

³⁹ Brubaker R. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. P. 17.

В останні роки Радянського Союзу та після розпаду імперії в середовищі як українців, так і румунів, угорців, поляків тощо зросло зацікавлення рідною культурою та мовою, з'явився запит на розширення сфер їх використання, зокрема там, де раніше привілейоване становище посідала російська. У цей період і в перші роки українського суверенітету цілі титульної нації (українців) і меншин, що проживали у країні, збігалися. Однак, якщо в Радянському Союзі становище української більшості й національних меншин багато в чому було подібним, то після 1991 р. паралельні прагнення посилити позиції власної мови почали перетинатися: мовна політика Української держави наполягає, що всі функції, які раніше виконувала російська, тепер має реалізовувати українська, а нацменшини прагнуть використовувати рідну мову в якомога різноманітніших сферах. У такій ситуації центральній владі необхідно знайти рівновагу між підтримкою державної та захистом мов меншин.

До прийняття Закону України «Про функціонування української мови як державної» № 2704-VIII від 2019 р.⁴⁰, в Україні було ухвалено чотири закони, головна мета яких – регулювання порядку вживання мов⁴¹: «Про мови в Українській РСР» № 8312-11 від 1989 р. (ЗУ1989); «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р.» № 1350-XIV від 1999 р. (ЄХРММ1999); «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» № 802-IV від 2003 р. (ЄХРММ2003); «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI від 2012 р. (ЗУ2012).

Ухвалений ще до проголошення незалежності 1989 р. мовний закон (ЗУ1989) став своєрідним компромісом між українізацією та збереженням статусу кво⁴². Одні дослідники вважають, що він одночасно сприяв і розбудові української нації, і забезпечував постійну присутність російської в багатьох сферах життя⁴³. Інші розглядають його норми як компроміс, який, з одного боку, кодифікував статус української як державної, а з другого – консервував привілейоване становище російської у різних сферах суспільного життя⁴⁴. Є і такі думки, що ЗУ1989 став першим правовим кроком у дерадянзації України в русі до незалежності 1991 р.⁴⁵.

Постановою № 190 (1995) Парламентської асамблеї Ради Європи (РЄ)⁴⁶ обов'язковою умовою приєднання передбачалася ратифікація Рамкової конвенції про захист національних меншин, а також те, щоби протягом року після приєднання до

⁴⁰ Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Відомості Верховної Ради України. 2019. № 21. ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> (дата звернення: 05.12.2020).

⁴¹ Csernicskó I., Fedinec Cs. Four Language Laws of Ukraine. *International Journal on Minority and Group Rights*. 2016. № 4. P. 560–582. URL: <https://www.jstor.org/stable/26557843>

⁴² Arel D. Language politics in independent Ukraine: Towards one or two state languages? *Nationalities Papers*. 1995. № 3. P. 597–622.

⁴³ Kulyk V. Constructing common sense: Language and ethnicity in Ukrainian public discourse. *Ethnic and Racial Studies*. 2006. № 2. P. 281–314.

⁴⁴ Котигоренко В. *Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт*. Київ, 2004. С. 518–519.

⁴⁵ Bilaniuk L. Gender, Language Attitudes, and Language Status in Ukraine. *Language in Society*. 2003. P. 47–78.

⁴⁶ PACE Opinion 190, 26/9/95. Application by Ukraine for membership of the Council of Europe. Para. 12.7. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=13929&lang=en> (дата звернення: 05.12.2020).

Ради Європи Київ підписав і ратифікував Європейську хартію регіональних мов або мов меншин (Хартія 1992). Відповідно до цих зобов'язань, Верховна Рада України ратифікувала в 1997 р. Рамкову конвенцію, а 1999 р. – Хартію 1992. Однак 2000 р. Конституційний Суд України (КСУ) з формальних причин визнав ЄХРММ1999 неконституційним⁴⁷. У 2003 р. Україна повторно ратифікувала Хартію 1992. Однак документ був поданий на зберігання Генеральному секретареві РЄ тільки за два роки – 19 вересня 2005 р. Хартія 1992 набула чинності в Україні лише 1 січня 2006 р.

3 липня 2012 р. після довгих дискусій за скандальних обставин український парламент проголосував новий мовний закон (ЗУ2012), що мав змінити ЗУ1989. Він став об'єктом гострих дискусій.

За певних умов усі чотири названі закони уможливають появу мов меншин у публічній сфері поряд із державною. Більшість аналізованих законів передбачає демографічний поріг для використання мов меншин в офіційних ситуаціях. ЗУ1989 дозволяє їх використання у державних установах у тому випадку, якщо в межах певної адміністративно-територіальної одиниці представники цієї національної меншини становлять більшість. Він дуже високий – 50 %. Однак навіть за такої ситуації й використання мови меншини не обов'язкове – це лише можливість. ЄХРММ1999 передбачає використання мови нацменшини в офіційній сфері на тих територіях, де їх частка перевищує 20 %. ЄХРММ2003 не встановлює демографічного порогу, натомість дозволяє використання регіональних або мов меншин на території тих регіонів чи органів місцевого самоврядування, де це вмотивовано кількістю користувачів регіональних або мов меншин.

Згідно із ЗУ2012, регіональні або мови меншин можуть використовуватися в офіційних установах та органах місцевого самоврядування тоді, коли на території цієї адміністративної одиниці частка мовців сягає 10 %. У таких випадках закон передбачає обов'язкове й використання в усному та письмовому діловодстві. Рішення органів місцевої влади також необхідно публікувати поряд з українською і мовою меншини. ЗУ2012 передбачає, що місцеві органи влади в обов'язковому й автоматичному порядку мають забезпечувати певні права на території тих адміністративних одиниць, де частка мовців одної (або кількох) із 18 названих у законі мов сягає 10 %. До таких прав належать, наприклад, оприлюднення рішень місцевої державної влади й органів місцевого самоврядування регіональною або мовою меншини; під час звернення до державних установ носія мови меншини чиновник теж має й використовувати мову меншини; у разі подання письмових звернень регіональною мовою відповідь необхідно давати тією самою; у шкільній освіті потрібно викладати мову меншини; географічні назви необхідно вказувати і мовою меншини. ЗУ2012 зробив можливим усне й письмове використання регіональних або мов меншин як у приватному житті, так і суспільній сфері на території тих областей, районів й органів місцевого самоврядування, де частка мовців

⁴⁷ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.» від 12.07.2000 р. № 9-пп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-00> (дата звернення: 05.12.2020).

певної мови, згідно з даними перепису населення, сягла 10 %. 28 лютого 2018 р. КСУ визнав цей закон (посилаючись на формальні причини) неконституційним⁴⁸.

25 квітня 2019 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (ЗУ2019). 15 травня 2019 р. президент Петро Порошенко підписав цей закон, відтак 16 липня 2019 р. він набув чинності.

Згідно з п. 1 ст. 1, єдиною державною й одночасно офіційною мовою України є українська. Таке формулювання ґрунтується на рішенні КСУ 1999 р.⁴⁹, яке визначає поняття державної (офіційної) мови так: «Під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя». Під «публічними сферами суспільного життя» судді КСУ мають на увазі сферу законодавчої, виконавчої і судової влад, а також роботу, рішення та діловодство інших державних органів та органів місцевого самоврядування, а також співпраці між ними. Так, згідно з тлумаченням КСУ, «державна мова» і «офіційна мова» – синонімічні поняття⁵⁰. Фактично, законодавець унеможливило те, щоб інші мови могли використовуватись на території України як офіційні.

Отже, на основі наведених фактів з історії мовної політики на сучасній території Закарпаття можемо констатувати, що впродовж останніх півтора століть у регіоні кілька разів змінювалася державна мова. Відносно короткий період такою була угорська, чехословацька, російська й українська. Показово, що долю регіону, визнання чи не визнання місцевих національностей, мов, культур і конфесій, розвиток чи утиски мов визначали не місцеві, а політичні еліти, що проживали в далеких столицях. Однак Закарпаття розташовувалося дуже далеко від усіх столичних міст: Відня, Будапешта, Праги, Москви і Києва зокрема⁵¹. Мовну політику в регіоні в усі епохи визначала сукупність різних чинників: міжнародні політичні події, наміри сусідніх держав, концепція мовної політики держави, етнополітичні особливості регіону, а також власний культурно-національний рух місцевих еліт.

Мовна політика визначає правовий статус мов і їхні сфери використання. Дослідник у галузі соціолінгвістики Хенз Клос (Heinz Kloss) вважає, що правовий статус мов можна схарактеризувати п'ятьма функційними рівнями⁵²:

⁴⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» від 28.02.2018 р. № 2-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18> (дата звернення: 05.12.2020).

⁴⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) від 14. 12. 1999 р. № 10-рп/99. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99> (дата звернення: 05.12.2020).

⁵⁰ Макарець Ю. Статус і стан української мови в незалежній Україні. Соціолінгвістичний вимір. Київ: ЛАТ&К, 2019. С. 109–110.

⁵¹ Відстань обласного центра, Ужгорода до Відня становить приблизно 555 км, до Будапешта – 330 км, Праги – 720 км, Москви – 1600 км, Києва – 820 км.

⁵² Kloss H. Types of Multilingual Communities: A discussion of ten variables. *Explorations in Sociolinguistics* / ed. S. Lieberson. Bloomington: Indiana University, 1967. P. 7–17.

1. Мова державна чи офіційна на території всієї держави.
 2. Офіційна мова великої регіональної цілісності, територіально-адміністративної одиниці (наприклад, у губернії, автономній території, області, районі).
 3. Використання мови дозволено в публічних сферах, вона з'являється в освіті, культурному житті, пресі, в окремих випадках нею можна користуватися в офіційних ситуаціях і діловодстві, хоча вона не має державного або офіційного статусу.
 4. Використання мови толерують в особистому спілкуванні, церковному, релігійному житті, іноді в освіті (як правило, у приватних школах), але не вживається в державній та офіційній сферах.
 5. Використання мови заборонено законами, постановами.
- Х. Клас не згадує про таку можливість, але існують випадки, коли влада навіть не визнає існування певної мови, вважаючи діалектом іншої. Цей (не визнаний) статус мов ми характеризуємо як 6-й рівень.
- На основі цієї класифікації у таблиці 2 представлено діахронний зріз статусу мов, якими користуються на території сучасного Закарпаття.

Таблиця 2

Правовий статус мов на території сучасного Закарпаття

Мови								
Держави	Українська	Русинська (угороруська)	Угорська	Російська	«Чехо-словацька»	Румунська	Ідиш	Ромська мова (мови)
Австро-Угорська монархія	3		1	3	4	4	6	6
Перша Чехословацька Республіка	2		3	3	1	3	4	4
Карпатська Україна	1		3	3	3	3	3	3
Угорське Королівство	5	2	1	4	4	4	4	4
Закарпатська Україна	1		4	1	4	4	4	4
Радянський Союз	2	6	3	1	3	3	4	4
Україна (1989–2012)	1	6	3	3	3	3	4	4
Україна (2012–2019)	1	4	2	3	3	3	4	4
Україна (після 2019 р.)	1	6	4	4	4	4	4	4

Як бачимо, статус жодної з мов, якими розмовляють на території сучасного Закарпаття, не був постійним в аналізований період. У межах тої самої держави він, як і статус мовця тієї чи тієї мови, не є незмінним. Навіть зафіксований *де-юре* статус національної меншини не обов'язково означав, що всі нацменшини і їхні мови перебували в однаковому, з погляду мовної політики, становищі. Тому диференційований підхід дуже важливий при мовно-політичному аналізі.

Мовна політика – це не статичний, а динамічний процес: історичні, суспільні, політичні й економічні зміни можуть спричинити і переформатування її напрямів, цілей та пріоритетів. Аналіз мовної політики не може бути статичним: її треба розглядати як процес, який стає зрозумілим тільки в динамічно змінних моделях.